

Цитирање литературе

Силвија Бркић

Медицински факултет, Универзитет у Новом Саду, Нови Сад, Србија

КРАТАК САДРЖАЈ

Научни и стручни радови су информациона основа за научноистраживачки и стручни рад. На литературу која је била значајна за дати рад морамо се позвати како у самом тексту рада, тако и у попису коришћене литературе. У овом раду су приказани различити стилови цитирања литературе. Посебан значај дат је Ванкуверским правилима, стандарду цитирања литературе у биомедицини који је припремио Међународни комитет уредника биомедицинских часописа. Приказани су оригинални примери за цитирање разних врста радова, било да су у штампаној или електронској форми, а дате су и препоруке на шта је све приликом навођења литературе, у складу с методологијом и етиком научноистраживачког рада и правилима за припрему рукописа за публикавање, потребно обратити пажњу.

Кључне речи: медицина; рукописи, медицински; писање; библиографија; публикације; публикавање

УВОД

Методологија и етика научноистраживачког рада нас обавезују да читаоцима нашег рада прикажемо литературу која је представљала информациону основу за наш рад, да би је, ако су заинтересовани, на основу тих података могли пронаћи. Цитирање је саставни део рада. Цитирањем се остварује комуникација између аутора, а научни радови се међусобно повезују и уграђују у укупно научно знање у некој научној области. Приликом писања радова цитирању литературе треба посветити значајну пажњу. На литературу се у раду позивамо на два места: у тексту рада и у попису литературе на крају рада.

СТИЛОВИ ЦИТИРАЊА

Постоји више начина или стилова цитирања литературе. Силови су, у зависности од научне области, различити. Основни начини цитирања су: 1. цитирање по принципу аутор – датум; 2. нумерички тип цитирања; и 3. мешовити тип. Без обзира на то који се стил примењује, референце морају бити целовите и тачне, а редослед података и одговарајући знаци интерпункције се усклађују са стилом цитирања или упутствима часописа.

Стил цитирања аутор – датум

Ово је Харвардски систем цитирања, где се у тексту рада у загради наводи презиме аутора (без иницијала имена) и година објављивања рада. Ако има више радова истог аутора који су објављени у истој години, иза године се ставља а, б итд. Ако има два ауто-

ра, наводе се оба, а ако их има више, пишемо првог и *et al.* (и др.). На крају рада референце се сортирају по азбуци или абецеди.

Предност овог стила цитирања литературе је у томе што се у тексту рада види презиме аутора референце, као и година публикавања рада, а у попису литературе на једном месту хронолошки су поређане референце истог аутора.

Варијанте овог стила могу се наћи у: Приручнику за публикавање Америчког психолошког друштва [1], Приручнику за писце научних радова Друштва за савремени језик [2] и интернет-страници о Чикашком стилу [3].

Нумерички стил

Овај систем цитирања се заснива на принципу броја референце по редоследу њеног првог појављивања у тексту. У попису литературе су референце поређане по бројевима. Ванкуверски стандард који се примењује у биомедицини је овог стила цитирања.

Предност оваквог начина навођења литературе је у томе што приликом читања рада референцу лако можемо наћи под тим бројем у попису литературе. Ипак, овај начин цитирања није практичан за радове с великим бројем референци.

Мешовити тип

Код овог стила цитирања коришћене литературе аутори су поређани по азбуци или абецеди, додељује им се број и само се он појављује у тексту.

Поједине индексне и базе пуног текста омогућавају преузимање референце

Correspondence to:

Silvija BRKIĆ
Medicinski fakultet
Univerzitet u Novom Sadu
Hajduk Veljkova 3, 21000 Novi Sad
Srbija
brkics@uns.ac.rs

за цитирање написане у жељеном стилу цитирања (*MEDLINE*, Српски цитатни индекс, *Scopus*, *APApsychNet*). У Српском цитатном индексу наведен је пример како је један исти рад приказан у зависности од стила цитирања [4].

ВАНКУВЕРСКА ПРАВИЛА

У биомедицини су усвојени свеобухватни стандарди који садрже упутства и правила која се односе на писање научних радова и припрему рукописа који се шаље уредништвима часописа познати као Ванкуверска правила – Једнообразни захтеви за рукописе који се подносе биомедицинским часописима (енгл. *Uniform Requirements for Manuscripts Submitted to Biomedical Journals*) [5]. Правила се односе на припрему свих делова рада, а могу се наћи на интернет-страници Међународног комитета уредника биомедицинских часописа (*ICMJE*) [6]. У нашој земљи Ванкуверска правила су почела да се примењују у „Медицинском прегледу“ 1985. године, затим у „Српском архиву за целокупно лекарство“ и другим биомедицинским часописима [7].

Ванкуверска правила – општа начела цитирања литературе

Део Ванкуверских правила који се односи на цитирање литературе упућује на то како се врши цитирање у тексту рада“ и у попису коришћене литературе на крају рада“.

Навођење коришћене литературе у шекстију рада

У тексту рада можемо дословно пренети делове текстова других аутора, и то до шест речи у низу без знакова навода, али шест и више речи у низу обавезно са знацима навода и бројем референце. Преводи текстова од речи до речи су такође дословни цитати. Дословни цитати се могу обележити и увлачењем целог пасуса, словима у курсиву и сл. Кад год је могуће дословне цитате треба заменити парафразирањем и стављањем броја референце у малој загради (неки часописи користе средње или угласте заграде), по реду њеног првог појављивања у тексту. Ако неку исту тврдњу или резултат налазимо у више радова, у загради се пишу бројеви са зарезима између њих, а ако су референце у низу, може се писати нпр. 3–9. Неки часописи захтевају обележавање референце у тексту нпр. иза тачке у суперскрипту, у фусноти и сл. Ако у самом тексту не наведемо референце на које се позивамо, може се сматрати да смо плагирали, тј. присвојили туђи текст и навели га као сопствени, што представља кршење етичких принципа публикавања и подлеже санкцијама. То се односи и на текстове сопствених, раније објављених радова ако се на њих у раду позивамо без броја референце где смо то публиковали. Не треба за-

боравити да је и за слике, схеме, графиконе и табеле преузете из других радова такође потребно, по реду појављивања, навести референцу рада одакле су преузети. Уредништва часописа могу захтевати да се уз рукопис приложи и сагласност тих аутора да се њихове слике, схеме и др. могу објавити у раду.

У раду се на коришћену литературу позивамо у Уводу, Методама и Дискусији. Литература се не наводи у сажетку осим изузетно – ако је у питању сажетак са скупа, када се у проширеном сажетку могу навести и референце. Литература се не наводи у делу рада Резултати.

Како се приказује попис коришћене литературе на крају рада

Попис коришћене литературе налази се на крају рада као посебан, обавезан и значајан део рада који мора бити написан у складу с одговарајућим правилима. Поднаслов овога дела рада може бити Литература, Референце, а ређе Библиографија.

У попису коришћене литературе наводе се основни библиографски подаци о раду: аутори, наслов рада, када и где је објављен. Подаци морају бити целовити, тачни и треба да омогуће читаоцу да дату публикацију и пронађе. Наводе се само референце које се односе на објављене радове у целини. Изузетно се могу наводити и сажетци са конгреса не старији од шест месеци ако је у њима представљено нешто ново и епохално. Одабир литературе представља интелектуалну креацију и није етично преписивати референце из туђих радова без читања тих докумената. Преписивањем референци постоји могућност мултиплицирања погрешних и нетачних података, а позивањем на нешто што нисте прочитали и прихватање туђих интерпретација без провере може довести читаоце рада у заблуду. Ако је у питању научна неистина, у биомедицини то може имати последице и на здравље људи. Научно поштење треба да постоји и приликом цитирања литературе. У вези с етиком и поштењем приликом цитирања, Сарић је дао приказ зашто некога цитирамо или не цитирамо [8]. Треба цитирати и радове који су у супротности с нашим ставовима и резултатима. Треба наводити најактуелнију литературу, јер информације у биомедицини брзо застаревају. Пожељно је цитирање и домаће литературе, јер се јавности приказују радови и истраживања која су реализована у нашој земљи.

Сваки рад на који смо се у тексту позвали мора да се налази и у попису литературе, и обрнуто – редни број сваког рада који се налази у попису литературе мора се бар једном наћи у самом тексту рада.

У попису литературе треба навести само радове који су значајни за писање рада. Уредништва часописа могу за одређену врсту рада одредити максимални број и старост референци.

Редни бројеви референци се у попису наводе један испод другог нумерисани обавезно по редоследу првог појављивања у тексту. Истом раду припада један број без обзира на то на колико места га у тексту наводимо.

Цитирање литературе према Ванкуверским правилима

Начин писања референци у биомедицини дат је у делу Ванкуверских правила која се односе на цитирање, а могу се наћи на интернет-страницама *ICMJE* [6] и Америчке националне библиотеке за медицину (*NLM*) [9]. Последња иновирана верзија је из септембра 2011. године.

Ой̄ш̄ӣе̄ й̄ре̄й̄оруке

У референцама се наводи до шест аутора, а уколико их има више од шест, после шестог се пишу зарез и *et al.* (од латинског *et alii* – и остали). Иза иницијала се не стављају тачке.

Код писања страница не понављају се исте цифре за исте декадне јединице; на пример: 1153-1189 биће 1153-89.

На крају референце се ставља тачка.

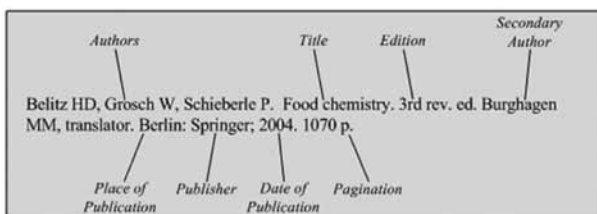
За радове који су прихваћени за публикавање и још нису објављени на крају референце се пише *In press* или *Forthcoming*.

Ако је у питању документ дат у електронском облику, *CD*, интернет, веб, блог и сл., треба применити цитирање за информације те врсте.

За сваки тип документа и информације потребно је наћи пример у Ванкуверским правилима и у складу с њим, узимајући у обзир знаке интерпункције, размаке, велика и мала слова, редослед података и друго, навести податке у референци.

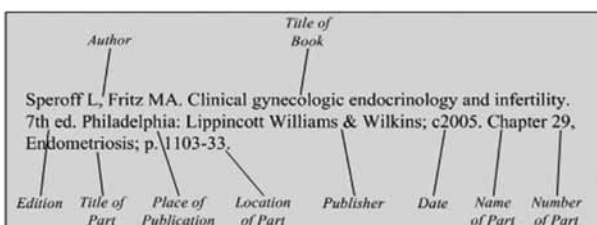
Примери за навођење литературе који су дати у даљем тексту преузети су са интернет-странице *NLM*, из њеног приручника за цитирање литературе [9].

Цитирање књӣе̄ у целини

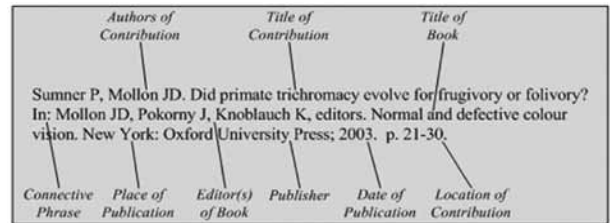
<http://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK7271/#A34171>

Цитирање й̄о̄ла̄вља у књӣзи й̄е̄ је наведен наслов й̄о̄ла̄вља али не и аӯш̄ори

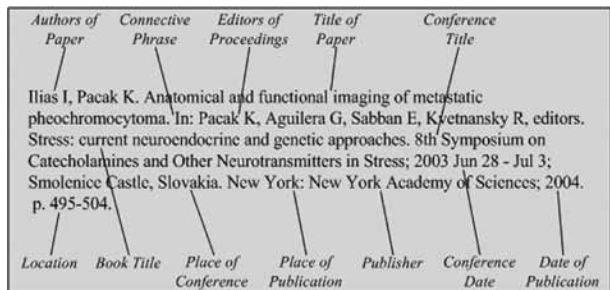
<http://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK7271/#A34794>

Цитирање й̄о̄ла̄вља у књӣзи када су наведени и аӯш̄ори и наслов й̄о̄ла̄вља

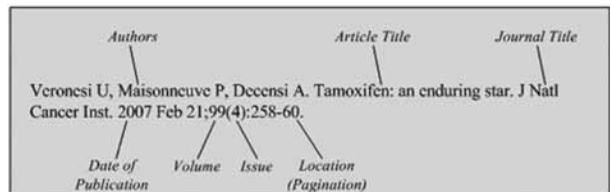
<http://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK7271/>

Цитирање објављеной̄ ра̄да са скӯй̄а

<http://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK7272/#A36698>

Цитирање ра̄дова из часо̄й̄иса

<http://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK7282/#A32362>

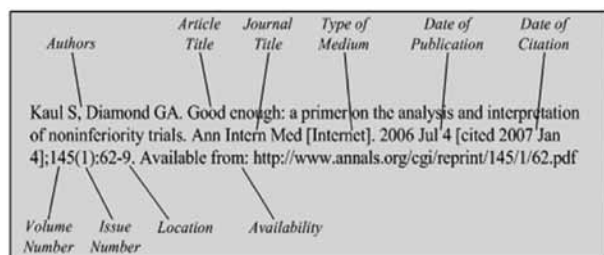
Уколико је рад који се шаље за публикавање написан на енглеском језику, добро је да се у попису литературе наслови радова објављених у земљи преведу на енглески, а после навода страница у референци напише *Serbian*. Наслов цитираног рада пише се малим словима изузев прве речи у наслову и властитих именица које се пишу великим почетним словом. Ако је тип документа писмо или сажетак, иза наслова, пре тачке, у средњој загради се пише [letter], [abstract]. У референцама се наводе скраћени наслови часописа. Листи скраћеница може се приступити преко сајта *NLM* и базе *MEDLINE* [10]. У скраћеници се свака реч пише великим почетним словом, без тачака. Тачка се ставља само на крају скраћенице. Ако је наслов часописа једна реч – не скраћује се. За скраћенице часописа који нису из области биомедицине може послужити и сервис *CoBSON* (кликнути на стубичасти графикон поред импакт фактора часописа). За домаће часописе, ако нису на овим листама, скраћенице се могу потражити на сајту сервиса *COBISS*, где је уз податке о часопису дата и скраћеница часописа [11]. Ако се на ове начине не пронађе скраћеница, наслов треба написати у целини.

Обавезно је навођење волумена (годишта) часописа. За цитирање часописа где се нумерација страница (пагинација) наставља у сваком следећем броју Ванкуверска правила не захтевају да се у референци наведе и број свеске.

Цитирање информација с интернета

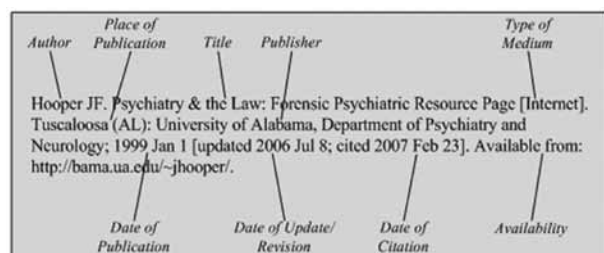
Код преузимања информација с интернета потребно је водити рачуна о три датума: 1. када су информације први пут стављене; 2. када су последњи пут измењене; и 3. када смо их с интернета преузели. Можда прва два датума нећемо пронаћи, али дан када смо информацију преузели мора да се наведе. Садржаји који се постављају на интернет могу се из дана у дан мењати, а поједини сајтови се укидају. Стављањем датума преузимања потврђујемо да се та информација тада, на том сајту и налазила. Такође је потребно навести с којег сајта је дата информација доступна, и то целовиту URL адресу, како би њеним лоцирањем и други аутори могли директно приступити наведеном садржају.

Цитирање рада из часописа на интернету

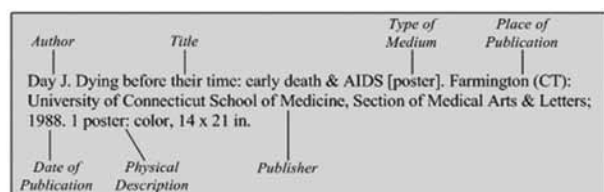
<http://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK7281/#A55587>

Цитирање веб-сајта

<http://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK7274/#A59238>

Цитирање слика

<http://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK7258/>

Цитирање рада из часописа и цитирање њиховог рада

Рада у целини:

Gaynor M. Why Don't Courts Treat Hospitals Like Tanks for Liquefied Gases? Some Reflections on Health Care Antitrust Enforcement. Journal of Health Politics, Policy & Law [serial on the Internet]. (2006, June), [cited December 14, 2007]; 31(3): 497-510. Available from: Academic Search Premier.

Слика из његовог рада:

Gaynor M. Hospital Market Concentration, 1985 - 2000. Chart. Journal of Health Politics, Policy & Law [serial on the Internet]. (2006, June), [cited December 14, 2007]; 31(3):499. Available from: Academic Search Premier.

Назначавање да је цитат преузет из нечијег рада када не може да се нађе оригинални документ (нпр. цитирано према Бркић, 2005) више се користи у друштвеним научним областима. У медицини га треба избегавати из неколико разлога. Прво, никада нисмо сигурни да је аутор од којег преузимамо цитат научне чињенице и тог рада тачно пренео и интерпретирао; друго, да ли је тачно и исправно навео референцу; и треће, обично се у медицини наводи литература новијег датума, па ју је могуће набавити у пуном тексту. Данас постоји могућност да се набави скоро сва неопходна литература. Ако истраживач преко база пуног текста не успе сам да пронађе документ, може потражити помоћ у својој библиотеци или другим библиотекама у земљи, а ако ни оне не могу приступити датим документима, могу се обратити библиотекама у иностранству и за истраживаче набавити тражени рад. Комуникација са другим библиотекама одвија се електронским путем, а најчешће се радови шаљу у електронској форми, што изузетно скраћује време пристизања рада. Ова активност има и одређену цену, па ју треба користити као крајњу варијанту, када се другим начинима не могу набавити радови. Такође постоји могућност да се имејлом истраживач директно јави аутору и од њега добије жељени рад. Уобичајено је да се имејл адреса аутора за кореспонденцију налази у самом раду. Већа је вероватноћа да се на овај начин набави литература новијег датума, јер је аутори имају и у електронском облику.

Иако се у уџбеницима литература може навести само на крају публикације или на крајевима појединачних поглавља, а да се у самом тексту не мора обележити број референце литературе која се на дати предмет односи, препоручује се да се и у овим публикацијама примени правило навођења литературе и у тексту и у попису референци. Реформа високошколског образовања тражи од студената да, поред учења из уџбеничког едукационог материјала, и сами проналазе другу литературу (нпр. за писање семинарских и научноистраживачких радова), те им је тада значајно да у уџбеничкој литератури могу пронаћи тачне податке о конкретној литератури о појмовима који их интересују.

Примена Ванкуверског стила и нумерисање по реду појављивања у радовима с изузетно великим бројем референци ствара одређене проблеме. Свако убацивање нових референци захтева ново нумерисање, које лако може довести до грешака, а захтева и додатно време. Код таквих радова у радној верзији уместо бројева у заградама треба писати презимена првих аутора, а у попису литературе презимена аутора по азбуци или абеди. Тек у коначној верзији референце у загради треба нумерисати према редоследу појављивања, те бројеве треба додати испред аутора у попису радова и извршити сортирање референци по бројевима.

ЦИТАТНЕ АНАЛИЗЕ

На основу цитираних референци могу се вршити цитатне анализе. Цитатна анализа се заснива на суштинској вези између једне публикације и публикација ко-

је су у њој цитиране. На основу цитиране литературе може се применом цитатних наукометријских показатеља анализирати и вредновати рад истраживача, установа, региона и држава. Број цитата је показатељ квалитета научног рада, његове вредности, значаја и корисности. Помоћу њега се може пратити утицај истраживача на друге истраживаче.

Попис референци и проналажење литературе о појединој тематици и предмету истраживања на основу њега има великог значаја и за метаанализу.

Данас постоје софтвери за управљање референцама и њихово организовање, што подразумева поступке похрањивања, измене, коришћење и цитирање референци из различитих извора (из електронских индекских база, база пуног текста и сл.). Постоји и могућност да се текст припреми у складу с одређеним стилем цитирања, па чак и да се референце прикажу у складу са захтевима појединих часописа. Неки од тих програма су: *BibTex*, *EndNote*, *Reference Manager*, *RefWorks*, *Zotero*, *Connotea*, *Mendeley*, *CiteUlike* и *Wizfolio*.

ЛИТЕРАТУРА

1. American Psychological Association [home page on the Internet]. Washington: The Association; © 2012 [cited 2012 Feb 27]. Publication Manual of the American Psychological Association, 6. ed. Available from: <http://www.apastyle.org/manual/index.aspx>
2. Modern Language Association [home page on the Internet]. © 2012 [updated 2010 Jul 30; cited 2012 Feb 27]. The MLA handbook for writers of research papers and the MLA style manual and guide to scholarly publishing. Available from: http://www.mla.org/style_faq1
3. The Chicago manual of style [home page on the Internet]. Chicago: The University of Chicago; © 2010 [cited 2012 Mar 29]. Available from: http://www.chicagomanualofstyle.org/tools_citationguide.html
4. Srpski citatini indeks [database on the Internet]. [cited 2012 Mar 29]. Available from: <http://scindeks.ceon.rs/dialogs/howToCite.aspx?articleId=0352-57321136417B>
5. Uniform requirements for manuscripts submitted to biomedical journals: Manuscript preparation and submission: Preparing a manuscript for submission to a biomedical journal [home page on the Internet]. © 2009 International Committee of Medical Journal Editors. [cited 2012 Mar 29]. Available from: http://www.icmje.org/manuscript_1prepare.html
6. International Committee of Medical Journal Editors. [home page on the Internet]. © 2009 [cited 2011 Oct 1]. Available from: <http://www.icmje.org>
7. Brkić S, Pejić M. Vankuverska pravila i objavljivanje radova u biomedicinskim časopisima. *Med Pregl*. 1996; 49(1-2):27-31.
8. Sarić MR. Značaj vrednovanja naučnog rada za dalji razvoj nauke. In: Sarić MR, urednik. *Vrednovanje naučnog rada*. Beograd: Srpska akademija nauke i umetnosti; 1997. str. 7-31.
9. Patrias K. Citing medicine: the NLM style guide for authors, editors, and publishers [Internet]. 2nd ed. Wendling DL, technical editor. Bethesda (MD): National Library of Medicine (US); 2007 - [updated 2011 Sep 15; cited 2012 Mar 29]. Available from: <http://www.nlm.nih.gov/citingmedicine>
10. US National Library of Medicine [home page on the Internet.] NLM Catalog: Journals referenced in the NCBI Databases. [cited 2012 Mar 29]. Available from: <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/nlmcatalog/journals>
11. COBISS Virtuelna biblioteka Srbije [home page on the Internet]. Maribor: IZUM; © 1997-2012 [cited 2012 Mar 29]. Available from: <http://www.vbs.rs/cobiss/>

Reference Citation

Silvija Brkić

Medical Faculty, University of Novi Sad, Novi Sad, Serbia

SUMMARY

Scientific and professional papers represent the information basis for scientific research and professional work. References important for the paper should be cited within the text, and listed at the end of the paper. This paper deals with different styles of reference citation. Special emphasis was placed on the Vancouver Style for reference citation in biomedical journals established by the

International Committee of Medical Journal Editors. It includes original samples for citing various types of articles, both printed and electronic, as well as recommendations related to reference citation in accordance with the methodology and ethics of scientific research and guidelines for preparing manuscripts for publication.

Keywords: medicine; manuscripts, medical; writing; bibliography; publications; publishing